

ОУНІВСЬКЕ ПІДПІЛЛЯ НА ЖИТОМИРЩИНІ (1941-1944 РР.)

У статті проаналізовано систему оунівського підпілля на Житомирщині упродовж 1941-початку 1944 рр. Визначено особливості розбудови націоналістичної мережі, характер зв'язків з місцевим населенням, роз'яснення принципів її функціонування.

Ключові слова: оунівське підпілля, ОУН(б) на Житомирщині, пропагандистська діяльність, націоналістична мережа, рух Опору.

Актуалізація наукового пошуку, пов'язаного із проблематикою Другої світової війни висуває на сьогодні нові питання, що стосуються національного руху Опору в Україні.

Наукова новизна ґрунтується на тому, що автор вперше досліджує систему оунівського підпілля на Житомирщині як цілісне явище.

Об'єкт дослідження - суспільно-політичні процеси, що відбувались на Житомирщині упродовж 1941-1944 рр.

Предмет дослідження - особливості і тенденції діяльності оунівського підпілля на Житомирщині у досліджуваній період.

Метою дослідження є з'ясування особливостей функціонування оунівського підпілля на Житомирщині, визначення його стану та меж поширення на території області упродовж 1941 - на початку 1944 рр.

Завдання статті: дослідити діяльність оунівського підпілля на Житомирщині, розкрити механізм боротьби, проаналізувати структуру та мережу.

Національний рух Опору на Житомирщині на сьогодні активно досліджується ученими. Серед праць, присвячених розвитку оунівського підпілля упродовж 1941-1944 рр. на території області, і зокрема, діяльності ОУН(б), створенню та функціонуванню УПА, появі Олевської республіки тощо, є дослідження І.Ковальчука, С.Стельниковича, В.Жилюк [1-3].

Позитивним наслідком приходу на Житомирщину оунівських похідних груп став розвиток націоналістичного руху на місцевому ґрунті, поява альтернативного світогляду. Українські повстанці, за вдалим висловом Г.Стародубець, "могли сподіватися лише на підтримку місцевого населення. Тому для них вкрай важливим було створення більш-менш безпечних умов для свого існування" [4, арк. 121].

Національний рух від початку перебував поміж ідеологічно ворожих сторін, радянської і нацистської, опинившись у межах функціонування двох режимів знищення, системи подвійних стандартів тощо. Загальновідомими причинами, що послаблювали його були внутрішні незгоди, а також відсутність єдиної консолідуючої політичної сили.

У кінцевому результаті діяльність українських націоналістів суперечила ідеологічним планам противників, і тому виявилася особливо небезпечною як для більшовиків, так і для німецьких окупантів. У цьому контексті варто нагадати про психологічні причини участі в національному русі місцевих мешканців, такі, як намагання вижити або врятувати своїх рідних та близьких, несприйняття власних життєвих цінностей із цінностями громадянина СРСР. Ці причини проаналізував у своїй монографії М.Семиряга [5, с. 471].

У перші дні окупації німецькими військами Житомирщини із західних областей України сюди за вказівкою Головного проводу ОУН скеровано сотню Івана Галеми. Після прибуття до Новограда-Волинського, підрозділ зі складу Північної похідної групи поділено на десятки і п'ятірки для оперативної діяльності у цьому регіоні. Значна кількість членів похідної групи ОУН увійшла до складу місцевих установ у якості голів міських і районних управ, перекладачів, поліцаїв. Таке становище дозволяло підтримувати зв'язки з населенням, вести серед нього пропаганду і поширювати мережу таємних інформаторів. Зокрема, у Мархлевському (сьогодні - Довбиському) районі діяла група "Мухи" (інше псевдо - "Вихор"). Її завданням полягало у проведенні широкої пропаганди націоналістичних ідей, збирання інформації про настрої населення, а також рекрутування нових членів ОУН.

Діяльність оунівського підпілля ускладнювала функціонування комуністів. У звіті обкому КП(б)У про роботу житомирського підпілля зазначалося між іншим, що резидентури націоналістичного підпілля в області найбільш активно діяли у п'яти районах: Андрушівському, Корнинському, Попільнянському, Ружинському та Червоноармійському [6, с. 119]. Це призводило до послаблення підтримки населенням

комуністичної ідеології в області. У свою чергу це сприяло підвищенню авторитету ОУН серед широкого загалу.

Разом з тим, на півночі області переважали радянські партизани. Радянський підпільний і партизанський рух домінував більшою мірою у Баранівському, Житомирському, Ємільчинському, Коростишівському, Любарському та Чуднівському районах. Це призводило до певного дисбалансу сил. Умовно кажучи, в одних і тих же місцевостях населення підтримувало різні сили. Це, в свою чергу, створювало передумови для поглиблення конфронтації. Місцевим проявом цієї проблеми може бути приклад підпільної організації у с. Ходорків Андрушівського району. Більшість її членів, у тому числі і голова - Тадеуш Годлевський, були радянськими підпільниками, проте чимало її членів розділяли націоналістичні погляди [7, с. 42-43].

Оунівському підпіллю вдалося встановити зв'язок з найвіддаленішими населеними пунктами краю [8, с. 55]. З появою на Житомирщині рейдуючих відділів ОУН та у зв'язку із появою тут місцевих збройних формувань, воно скерувало свою роботу також на забезпечення їхньої діяльності та ідеологічного впливу на населення. Окрім харчів, ліків, підпільники переправляли до загонів людей і постачали їх зброєю. Так, продукти харчування деякий час привозилися до Житомира підводами з сіл Старосілля та Стара Котельня Андрушівського району та зберігалися на конспіративних квартирах громадян В. Галич і Г. Дубовик [9, арк. 1-2]. Згідно зі свідченням В. Седлецького, вербування до УПА проводилося і серед бійців добровільного батальйону, розташованого у м. Бердичеві [3, с. 108]. Аналогічна особа, яка проводила вербування до ОУН - Муха, займався виготовленням одягу у с. Никонівка Бердичівського району.

У с. Стрибіж Червоноармійського району, упродовж 1941-1943 рр. діяла організація, більшу частину якої складали місцеві мешканці (Григорій Вайтман, Василь Гребенюк, Микола Мартинчук, Іван Сірик, Іван та Олександр Стрельченко, Федор Степарук та ін.). Одним з членів організації був священнослужитель, який переховував у себе на квартирі членів підпілля та передавав їм ліки [3, с. 103].

У Попільнянському районі націоналістична організація функціонувала у с. Килівка. Її очолював інспектор відділу райосвіти Ганзенко та агрономи Прищепа та Хомут [10, с. 15-16].

У Чуднівському районі у травні 1942 р. розстріляно працівників редакції газети "Визвольний шлях" за випуск преси націоналістичного змісту. Організацією у районі керував І. Мусій ("Муха") [10, с. 16]. У вересні 1943 р. нацисти стратили у м. Чуднів 80 активістів оунівського підпілля.

На початку березня 1942 р. німці розпочали арешти оунівців. Обласного провідника Марчака було вбито ще в лютому [10, с. 17]. У м. Житомирі схоплено 12 членів ОУН. Серед інших були затримані Мацків, Шевченко, Чабан, які прийшли в область разом з похідними групами [11, с. 209]. Слідчі дізналися від в'язня про місцезнаходження штаб-квартири бандерівського руху в Житомирі. 8 лютого 1942 р. німецька поліція увірвалася до підвалу розбомбленого будинку в Житомирі, викривши друкарню фальшивих посвідчень особи та нелегальної літератури, що її поширювали у Києві, Харкові та Полтаві. 13 квітня 1942 р. начальник поліції і СД у Житомирі, Франц Рацезбергер видав наказ про затримання осіб, пов'язаних з ОУН (усього 356 осіб) [12, арк. 9].

Унаслідок цього ОУН(б) на Житомирщині була змушена перейти у підпілля. Частину її осередків знищили, і тому зусилля організації скеровувалися насамперед на підтримку вцілілих структур, і, за можливостю, на створення нових. Улітку 1942 р. напади на німецькі штаби, спроби вбивства німецьких посадовців та підривів німецьких установ з боку українських націоналістів були поодинокими та спонтанними.

Після переходу ОУН на воєнний стан наприкінці літа 1943 р. Житомирщина та деякі західні райони Київщини потрапили до округи "Тютюнник". Керівництво якою здійснював на Федір Воробець (за псевдо "Верещака"). Організаційна робота оунівського запілля перейшла під командування адміністрації запілля округи [11, с. 210]. Після Марчака до літа 1942 р. обласний провід ОУН на Житомирщині очолював Сергій ("Отченаш"), пізніше, до листопада 1943 р. - "Бульба". Останнім провідником був "Орлюк" [11, с. 210-211].

За постачання та розповсюдження націоналістичної літератури на території округи відповідав уродженець села Старосілля Андрушівського району Є. Мовчан ("Охрім"). З Попільнянського окружного проводу для керування та озброєння загонів ОУН в області призначили Миколу Микулина ("Зенон"). Діяльністю розвідки і зв'язковими опікувався Євген Костюк ("Женя") [3, с. 211].

У Житомирському регіоні виникла ще одна націоналістична група Яценюка, сина

начальника цивільної адміністрації Житомира. Члени ОУН(м), Яценюк та його прибічники, здійснювали ефективну пропагандистську кампанію проти німців серед місцевого населення [13, арк. 35]. У травні 1943 р. Боровець, Мельник та Яценюк не мали іншого виходу, окрім як об'єднатися з ОУН(б). Націоналістичне видання "По Україні" інформувало населення у вересні 1943 р., що на території області, в Андрушівському, Вчорайшанському, Попільнянському та Руженському районах, виникла та діяла окрема округа з потужним оунівським підпіллям. На думку В. Жилюк, до її складу належав і Корнинський район, яким керував "Лебедин" [3, с. 96].

Об'єднання націоналістичного підпілля на Житомирщині під керівництвом ОУН(б) означало, що консолідуючий підхід у цій боротьбі нарешті переміг. Проте, це злиття також означало поразку сил поміркованих націоналістів-мельниківців. Будучи родом із Житомирщини, Яценюк проводив свою підпільну кампанію, приділяючи увагу безпеці та збереженню життя сільських та міських жителів; Б. Боровець також здійснював атаки у співпраці із селянами. А бандерівці, як і сили Червоної армії, часто проводили свої партизанські каральні акції проти німців, жертвуючи місцевим населенням.

Згідно з інформацією з'єднань В. Бегми, О. Сабурова у квітні 1943 р. повстанці активізували свою діяльність у межах Житомирщини північно-східних районах Рівненської області [14, арк. 52-56]. Згідно з повідомленнями, групи націоналістів наприкінці березня - на початку квітня 1943 р. "розпочали активні дії проти радянських партизанів", нападаючи на їхні дрібні групи, влаштовуючи засідки у лісах, обстрілюючи околицях сіл тощо.

Проте на Житомирщині в 1943 р. значення дій рейдуючих відділів УПА було мінімальним і залишалося переважно пропагандистським. Націоналісти в останній період німецької окупації краю ставили перед собою завдання вивчити настрої населення і схилити його до ведення національно-визвольної боротьби. Для них партизанська боротьба була формою збройної самооборони українського населення на окупованій ворогом території. І тому метою повстанців був захист місцевих мешканців, недопущення перебування радянських партизанів в регіоні. У багатьох районах Волині і Полісся УПА заважала червоним партизанам чинити диверсії з огляду на відплатні акції з боку німців [15, с. 200-203]. З донесень з'єднань О. Федорова та Л. Кизі відомо, що основні бази бульбівців упродовж 1942-1944 рр. знаходились у лісах в районі Сарни-Костопаєв-Олевськ, звідки вони й наносили свої удари у місцях зосередження радянських партизанів [16, арк. 23].

Для того, щоб реально оцінити масштаби участі місцевого населення у національному русі Опору, необхідно звернутися до аналізу чисельності місцевого націоналістичного підпілля. Звіт УКДБ в Житомирській області за 1944 р. свідчить про те, що в цілому оунівське підпілля на Житомирщині, поза своєю розгалуженістю, характеризувалося відносною малочисельністю [17, арк. 1-3 за].

Відомо, що після звільнення області від німців в Андрушівському районі серед осіб, які належали до ОУН або підтримували з нею тісний зв'язок, взято на облік 155 місцевих уродженців. У Вчорайшанському районі відповідно органами НКВС обліковано 134 "учасники ОУН-УПА та інших особи, що проводили націоналістичну діяльність", у Ружинському районі організаційного підпілля ОУН(б), як такого, не було, проте були взяті на облік 19 "учасників ОУН-УПА, які підтримували зв'язок з оунівцями через провід у Вчорайшому" [10, с. 783].

У Попільнянському районі органами військової контррозвідки виявлено прізвища 28 оунівців, у Чоповицькому районі - 27 членів організації. Керівник окружного проводу ОУН у Чоповичах М. Сторожук створив дві молодіжні організації - "Січ" та "Запорізьку Січ", до складу яких входило усього вісім осіб. Перша діяла під керівництвом колишнього агронома Степана Закусила, другою недовго керувала Марія Кононученко. У Потіївському районі виявлено 56 бандерівців та мельниківців, у Малинському районі - 44, у Радомишльському - 22, в Брусилівському - 67 [10, с. 786].

Таким чином, національний рух Опору на Житомирщині, попри складнощі у своєму внутрішньому організаційному оформленні та переслідуванні каральних органів в цілому діяв на території області ефективно. До нього залучалися особи з числа місцевого населення, які до цього не були активними учасниками руху Опору, в окремих селах до числа повстанців належали цілими сім'ями. Разом з тим, слід зазначити деяку обмеженість соціальної бази для розвитку підпільної націоналістичної мережі на Житомирщині, її відносну малочисельність, що виражалася підтримкою сил національного Опору переважно у сільських місцевостях південних та південно-східних районів області.

Загалом діяльність похідних груп ОУН в краї, разом з фактом зародження і

поширення у північній частині області бульбівського руху та УПА насамперед скеровувався проти німецького окупаційного режиму, а від літа 1943 р. - проти радянських партизанів. Підтримка зв'язків з населенням, ведення пропаганди у середовищі місцевих мешканців залишалися пріоритетними завданнями у роботі на цих землях членів ОУН.

Бандерівцям вдалося поширити власну мережу інформаторів і розбудувати резидентуру на Житомирщині у п'яти районах з шістнадцяти, що перебували у складі області в довоєнний час. Оунівське підпілля встановило зв'язок з багатьма населеними пунктами краю. Навіть після арештів

1942р. і переходу ОУН(б) на Житомирщині до ведення підпільної боротьби, повстанська діяльність

в краї не вщухала, активізуючись тут з квітня 1943 р.

У цілому економічні наслідки дій українських партизанів для німців були незначними, можна констатувати, що основне значення діяльності націоналістів на території області полягало у веденні постійної пропагандистської роботи з населенням, роз'ясненні принципів своєї діяльності.

Список використаних джерел

1. Ковальчук І. Поширення впливу ОУН(б) на Житомирщину у 1941 р. / Ковальчук І. // Волинські історичні писки: Збірник наукових праць. - Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2008. - Т. 1. - С. 239-246.
2. Стельникович С. Соціально-економічне та культурне життя Олевської республіки (21.08.1941 р. - 15.11.1941 р.) / Стельникович С. // Волинські історичні записки: Збірник наукових праць. - Житомир: Полісся, 2010. - Т. 4. - С. 30-36.
3. Жилюк В.М. Діяльність ОУН та УПА на Житомирщині у 1941-1955 рр. Монографія. / Жилюк В.М. - Рівне: Волинські обереги, 2008. - 308 с.
4. Стародубець Г.М. Українське повстанське запілля: (2-га пол. 1943- поч. 1946 рр.) / Стародубець Г.М. / [Наук. ред. Т.В.Марусик] - Т.: Підручники і посібники, 2006. - 527 с.
5. Семиряга М.И. Коллаборационизм. Природа, типология и проявления в годы Второй мировой войны / Семиряга М.И. - М.: "Российская политическая энциклопедия" (РОССПЭН), 2000. - 863 с.
6. Шилюк Д.М. Маловідомі сторінки з історії Житомирщини: (напередодні і в часи німецької окупації) / Ред. Р.Ю. Кондратюк; упоряд. Г.П. Мокрицький / Шилюк Д.М. - Житомир: Вид-во "Волинь", 2010. - 200 с.
7. Махорін Г. Край над Унавою / Махорін Г.Л., Оленська І.С. - Житомир: ПП "Рута", Видавництво "Волинь", 2005. - 184 с.
8. Сергійчук В. Український здвиг: Волинь. 1939-1955 / Сергійчук В. / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Центр українознавства. - К.: Українська Видавнича Спілка, 2005. - 840 с.
9. Архів Управління Служби безпеки України в Житомирській області (далі - АУ СБУ ЖО), фонд загальних справ, спр. 13139, арк. 1-2.
10. Сергійчук В. Український здвиг: Наддніпрянщина. 1939-1955 / Сергійчук В. / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Центр українознавства. - К.: Українська Видавнича Спілка, 2005. - 840 с.
11. Жилюк В. Оунівське підпілля на Житомирщині в роки фашистської окупації // Пам'ять століть. - 2005. - № 3-4. - С. 208-223.
12. Державний архів Житомирської області (далі - ДАЖО), ф. 1151, оп. 1, спр. 2, арк. 9.
13. АУ СБУ ЖО, фонд припинених справ (далі - п.ф.), спр. 29654, арк. 35.
14. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі - ЦДАГОУ), ф. 62, оп. 1, спр. 19, арк. 52-56.
15. Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія. Історичні нариси / Відп. ред. Кульчицький С.В. - К.: Наукова думка, 2005. - 494 с.
16. ЦДАГОУ, ф. 62, оп. 1, спр. 289, арк. 23.
17. ДАЖО, ф. 1151, оп. 1, спр. 14, арк. 1-3 зв.

Геннадий Полетаев

ПОДПОЛЬЕ ОУН НА ЖИТОМИРЩИНЕ (1941-1944 ГГ.)

В статье проанализированы систему оуновского подполья на Житомирщине на протяжении 1941 - начала 1944 гг. Определены особенности развития националистической сети, характер связей с местным населением, разъяснение принципов ее функционирования.

Ключевые слова: оуновское подполье, ОУН (б) на Житомирщине, пропагандистская деятельность, националистическая сеть, движение Сопротивления.

Hennadiy Poletaev

THE OUN UNDERGROUND MOVEMENT IN THE ZHYTOMYR REGION (1941-1944)

The key aspects of the system of OUN underground movement in the Zhitomir region during 1941-1944 are analyzed in the article. The creation of Ukrainian guerilla network, the character of relationships with local people is considered.

Key words: OUN Ukrainian underground, the OUN(b) in the Zhytomyr region, propaganda activity, nationalist network traffic, Resistance.

